

Dirck Wilre in Elmina

Te midden van de voorwerpen, die herinneren aan de geschiedenis van de Westindische Compagnie, meer in het bijzonder aan de aanwezigheid van de Nederlanders aan de Goudkust in Afrika tussen 1612 en 1872, is in de afdeling Nederlandse Geschiedenis als bruikleen van Lord Harlech (Londen) sinds enkele jaren een schilderij tentoongesteld, dat om velerlei redenen de aandacht verdient (afb. 1)¹.

Het stelt een rijk uitgedost heer voor, staande in een eveneens rijk ingericht vertrek. Lange tijd heeft men gemeend dat de man admiraal De Ruyter zou zijn, geen onlogische veronderstelling overigens in het licht van het hierna volgende artikel². Het schilderij zelf onthult echter de ware identiteit van de geportretteerde: in het medaillon van het openstaande glas-in-lood-venster is onder het familiewapen in spiegelschrift duidelijk leesbaar: *De Heer Dirck Wilree*. Rechts onder kondigt de schilder zich aan in een ten dele afgesneden signatuur: *Pr (Pieter) De Wit fecit in 't kasteel St George*. Een schilder genaamd Pieter de Wit heeft, zo mogen wij vaststellen, in het kasteel Sint George d'Elmina aan de Afrikaanse Goudkust, dat in 1637 door de w.i.c. op de Portugezen was veroverd, een portret geschilderd van Dirck Wilre(e), die daar in 1662 en van 1668 tot en met 1674 de hoogste gezagsdrager was, (*directeur*-)generaal *ter Kuste van Guinea*. De vraag rijst, of het schilderij inderdaad ter plaatse is gemaakt en of het

een betrouwbaar beeld geeft van de *wooninge van den generaal* in het kasteel, die door Bosman in 1704 met die van de opperkoopman en de fiscaal speciaal wordt vermeld³. Twee traptreden, versierd met bacchanten en florale motieven, wekken de indruk, dat Wilre in een opkamer is afgebeeld. De schilder heeft geen gebruik weten te maken van het perspectief gegeven van de parallel lopende houten delen, waaruit de vloer is gemaakt: de ruimtelijke structuur van de kamer wordt niet duidelijk. Ook de plint van tegels en de gemarmerde bovenlijst geven geen uitsluitsel omtrent de vorm van de kamer. Wij moeten ons waarschijnlijk aan de rechterkant een opkamertje van kleiner formaat voorstellen, dat op onduidelijke wijze met het hoofdvertrek is verbonden. Een man leunt in een melancholieke pose op een balustrade en staart het hoofdvertrek in. Een rooster zeeft het felle tropische zonlicht. Het opvallend gebrek aan perspectiefische kennis doet vermoeden, dat de schilder Pieter de Wit jong en onvolleerd moet zijn geweest. Zonder talent was hij echter geenszins. Zo onhandig als de vertrekken zijn weergegeven, zo kundig en werkelijkheidsgetrouw zijn de figuren en de inrichting geschilderd. Wij zien, links beginnend, een wandkastje met een kam en een borstel aan de muur. Een grote bolpoottafel van omstreeks 1650 is bedekt met een geknoopt Ushak tapijt met medaillons. Op de tafel: een aardglobe (waarop duidelijk leesbaar

Afb. 1. Pieter de Wit. Portret van Dirck Wilre in het kasteel van Elmina. Doek, 103 × 141 cm. Gesigneerd en gedateerd 1669. Rijksmuseum, Amsterdam (inv. C 1584), in bruikleen van Lord Harlech, Londen.

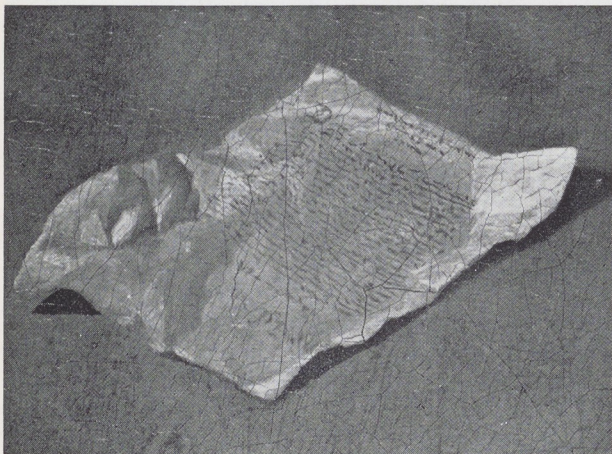
America Sea), een staand lijstje met het portret van een mulat of een neger, een inktstel met twee pennen, een juwelenkistje met de deksel half open, waaruit een gouden en een paarden ketting hangen, een ketting van bloedkoraal en goud, een klein briefje en een zegelstempel, ten slotte een brief bestaande uit meer bladen waarop een pen, een ring en een ketting van halfedelsteen en goud liggen. In het midden van de kamer staat een met paars-rood laken beklede stoel, van onmiskenbaar Europese makelij, die tussen 1630 en 1650 kan worden gedateerd. Op de zitting liggen de kostbaar uitgevoerde gemsleren handschoenen van Wilre met zijn horloge en het bijbehorende foedraal. Zijn rotting met blauw lint aan de

knop is tegen de rug gezet. Aan één der spijlen is een aapje gekluisterd, waarschijnlijk een groene meerkat, in deze streken inheems en veel als huisdier gehouden. De herenmuilen behoren ongetwijfeld ook aan Wilre toe. De andere zetel, bij het bed, is van een afwijkend model: opvallend laag en breed, bestemd naar het lijkt om er gehurkt op plaats te nemen. Zo'n laag model was ook in de Oost in zwang; de bekleding van geperst leer kan daarentegen op Spaans-Portugese of Noordafrikaanse herkomst wijzen. Het is vermeldenswaard, dat dit type stoel al van het einde van de 14de eeuw af van Noord-Afrika uit in de Goudkust was ingevoerd om te dienen als *asipim-stoel*, de troonzetel voor officiële ceremoniën van de

Afb. 2. Detail uit afb. 1.

gezagsdragers van het Akanrijk, waartoe in Wilre's tijd ook de Goudkust behoorde. Het Museum voor Land- en Volkenkunde te Rotterdam heeft onlangs zo'n stoel verworven (afb. 3). Is de veronderstelling gerechtvaardigd, dat de op het schilderij afgebeelde stoel een inheems exemplaar was, bestemd om de macht van de directeur-generaal ter kust te symboliseren⁴?

De nederig knielende, fraai uitgedoste neger (of is het een negerin?), die een schilderij vasthoudt en een gordijntje ervoor wegschuift om aan Wilre een gezicht op het kasteel Elmina te tonen, geeft een treffend

inzicht in de sociale verhoudingen ter kust. Het aanzien van de Nederlanders bij de inlandse bevolking stond buiten kijf. De dichter Focquenbroch, van wie hierna nog sprake is, schrijft in dezelfde jaren, waarin het schilderij werd gemaakt: *dat ik (als fiscaal, ná de generaal) de tweede persoon van een klein koninkryk ben, ontzien en geëert als een vorst . . . elk buigt en sluipt ter aarde toe, wanneer men ons ziet*⁵. Het gezicht op het kasteel Elmina is – en dit is een belangrijke constatering – niet naar een bekende prent gemaakt. Waarschijnlijk is het een naar de natuur geschilderde, topografisch juiste weergave: de schilder heeft een standpunt gekozen op de kust ten noordoosten van het kasteel; de Benjan-monding,

Afb. 3. Asipim-stoel, 74 cm hoog, 44 cm breed. Ashanti, Ghana. Museum voor Land- en Volkenkunde, Rotterdam.

waaraan het ligt, is net niet meer zichtbaar. Het hemelbed sluit het vertrek af. De bedgordijnen zijn van rose-rode zijden damast, de voering mogelijk van witte taf. De beddesprei van zijde of fluweel heeft een met gouddraad ingeweven of geborduurd

decor en is vermoedelijk van Italiaanse of Spaanse makelij uit het begin van de 17de eeuw: mogelijk resten van de inrichting uit de tijd vóór de komst van de Nederlanders. De lambrekijn is vermoedelijk van zwart fluweel en is belegd met zilvergalons; het heraldisch motief kan een verbasterde vorm zijn van het monogram van de Portugese Christusorde⁶.

Veruit het meest in het oog springende element in de aankleding van het rijke vertrek is het goudleerbehang (afb. 1, 5, 9); het moet in de bloeiperiode van de goudleerindustrie zijn vervaardigd, naar alle waarschijnlijkheid omstreeks 1640 in Amsterdam. Er kan geen twijfel over bestaan of het goudleer is naar de werkelijkheid geschil-

Afb. 4. Pieter de Hooch (1629–na 1683). *Gezelschap in interieur*. Doek, 58,5 × 68,5 cm. The Metropolitan Museum of Art, Robert Lehman Collection, New York.

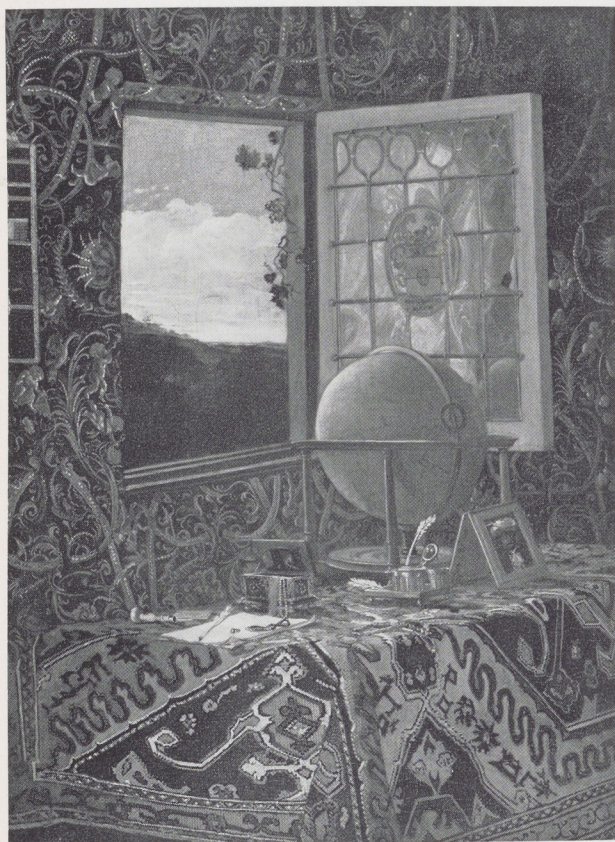

derd: behang met precies hetzelfde motief komt voor, zoals de heer Van Soest constateerde, op een interieur van Pieter de Hooch in het Metropolitan Museum te New York, dat omstreeks 1665 wordt gedateerd (afb. 4). Het is geenszins onwaarschijnlijk, dat de mooiste kamer van het kasteel Elmina inderdaad met goudleer behangen is geweest: dit materiaal houdt zich immers uitstekend in het vochtige klimaat, waar Elmina om berucht was⁷. De hoofdfiguur zelf vertoont de haardracht en de kledij, die omstreeks 1660 mode waren: halflang los haar, zwarte jas met kostbare voering van gebloemde zijde of brokaat, vol met strikjes van kleurige tafzijde en zilveren troetels naar de smaak van de

tijd; rabat van wit linnen met akertjes, zwarte hoed met brede rand en witte struisveren, sjerp van blauw-groene zijde, degen aan degenriem, een rokbroek, de zgn. rhingrave. Hij vormt in zijn luxueuse costume wel een sterk contrast met de eenvoudig geklede peinzende man op de achtergrond, wiens mogelijke identiteit in het hierna volgende artikel ter sprake komt⁸.

De opschriften op het schilderij tenslotte, die verminkt of nauwelijks met het blote oog te lezen zijn, verschaffen die ontbrekende informatie, die het portret in plaats, tijd en functie nauwkeurig situeert. Het briefje op de houten vloer, links onder, is gesigneerd: *P. De Wit*; de aanhef luidt mogelijk:

Afb. 5. Detail uit afb. 1.

. . . dach xvne (of xxiiē of xiiē) juni . . . 16 . . .
 binnen Elmina. Op de meerbladige brief op
 tafel is alleen de naam *Maria de Perel* te
 ontcijferen, een belangrijk gegeven, omdat
 deze Maria sedert september 1666 Wilre's
 wettige vrouw was, die in Amsterdam was
 achtergebleven. Onder de florale motieven
 van de bovenste optrede is te lezen: *In*
Kasteel . . . Giorgio; op de onderste . . . 69.
 De datering 1669 wordt bevestigd door een
 opschrift geheel rechts onder de spreuk:
Godts zegen be(hoede U); daar staat onder
 een latere overschildering: *P. de Wit in 't*
*kasteel Giorse Del mina in Ardra 1669*⁹.
 Uit het bovenstaande kan het volgende
 worden afgeleid. De onbekende, maar
 vermoedelijk jeugdige schilder Pieter de Wit

heeft in 1669 ter plaatse een portret gemaakt
 van Dirck Wilre tijdens diens tweede ambts-
 periode als directeur-generaal. Hij heeft hem
 afgebeeld in zijn kamer en getracht een
 indruk te geven van de rijkdom van het
 interieur. De 'Wooninge van de generaal'
 was waarschijnlijk tussen 1656 en 1659 op-
 nieuw ingericht, met behoud van enkele
 zaken (de beddesprei, mogelijk de asipim-
 stoel) die er door de Portugezen in 1637
 waren achtergelaten¹⁰.

Het schilderij is waarschijnlijk door Wilre
 besteld als geschenk voor zijn vrouw Maria
 de Perel in Amsterdam. Daarop duidt de
 brief op de tafel en het juwelenkistje met de
 paarlen ketting als toespeling op haar naam.
 Misschien zijn de andere sieraden de ge-
 schenken, die hij in het vooruitzicht stelde.
 Het is niet bekend of het schilderij ooit zijn
 bestemming heeft bereikt. De familie van de
 huidige eigenaar bezit het schilderij zeker van
 1815 af; een vroegere pedigree ontbreekt.
 Het historische belang van het schilderij
 schuilt in het feit dat het de enige bekende,
 waarschijnlijk zeer betrouwbare, weergave
 is van de entourage, waarin de Nederlandse
 gezagsdragers van de w.i.c. in West-Afrika
 zich presenteerden. Het hierna volgende
 artikel, geschreven door de Oostenrijker
 Franz Binder en de Duitser Norbert
 Schneeloch (Universiteit Erlangen), twee
 historici die zich onder meer bezig houden
 met de geschiedenis van de w.i.c., werpt een
 licht op de handel en wandel van de man,
 die zo zelfverzekerd poseert in zijn kamer
 op het kasteel Elmina.

W. H. V.

Noten

¹ Zie: R. van Luttervelt, 'Herinneringen aan de
 voormalige Nederlandse bezittingen op de
 Goudkust in het Rijksmuseum', *Bulletin van de*
Kon. Ned. Oudh. Bond, 6e serie, 14 (1961),
 p. 249-62.

² Cat. tent. *Wonen in de Wijde Wereld*, Amster-
 dam (Tropenmuseum), 1963-64, inleiding
West-Afrika. Zie ook: John Berger, *Ways of*
seeing, London 1972, p. 95.

³ W. Bosman, *Nauwkeurige Beschrijving van de*
Guinese Goud-, Tand- en Slavekust . . .,
 Amsterdam 1704, I, p. 43-44.

⁴ Vriendelijke mededeling drs. H. M. Leyten, Tropenmuseum te Amsterdam, dr. C. op 't Land en drs. R. S. Wassing, Museum voor Land- en Volkenkunde, Rotterdam.

⁵ W. G. van Focquenbroch, *Alle de Wercken*, II, Amsterdam 1709, p. 420.

⁶ Suggestie van de heer Franz Binder.

⁷ Vriendelijke mededeling van de heer H. A. B. van Soest, restaurator goudleer, verbonden aan het Centraal Laboratorium voor onderzoek van voorwerpen van kunst en wetenschap te Amsterdam; zie ook H. A. B. van Soest, 'Goudleer', *Spiegel Historiae* 10 (1975) p. 36-46.

⁸ Gegevens over costuums en textilia en over het meubilair werden verstrekt door mijn collega's mevrouw A. M. L. E. Mulder-Erkelen en F. Liefkes.

⁹ Men bedenke, dat Ardra ongeveer 100 km ten oosten van Elmina lag. De teksten op het schilderij zijn met behulp van de microscoop gelezen door mevrouw M. Zeldenrust, restauratieatelier afdeling schilderijen.

¹⁰ Onder directeur-generaal Valkenburch werd het kasteel opnieuw ingericht; KIVTLV, Westerse hs 65a en 65b; mededeling heer Franz Binder.